TAYANCH-HARAKATI APPARATI BUZILGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR TIZIMI

TOSHKENT KIMYO XALQARO UNIVERSITETI NAMANGAN FILIALI
Ahmadjonova Nilufar

Annotatsiya

Ushbu maqola tayanch-harakat apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimini tahlil qiladi. Unda ushbu toifadagi bolalarning jismoniy va psixologik rivojlanishidagi o'ziga xos muammolar yoritilgan. Maqolada korreksion ishlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv, jumladan, diagnostika, individual rejalashtirish va amaliyot metodlari ko'rib chiqiladi. Tizimning asosiy komponentlari, jumladan, tibbiy, pedagogik va ijtimoiy-psixologik yordamning integratsiyasi muhokama qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – bolalarning hayot sifatini yaxshilash va ularning jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan samarali korreksion tizimni taklif etishdir.

Kalit so‘zlar: Tayanch-harakat apparati, bolalar, korreksion ish, reabilitatsiya, maxsus ta'lim, jismoniy terapiya, rivojlanish, integratsiya

Abstract

This article analyzes the system of correctional work carried out with children suffering from musculoskeletal disorders. It highlights the specific physical and psychological developmental challenges faced by children in this category. The paper examines a comprehensive approach aimed at enhancing the effectiveness of correctional work, including diagnostic procedures, individualized planning, and practical methodologies. Key components of the system, such as the integration of medical, pedagogical, and socio-psychological support, are discussed. The study's objective is to propose an effective correctional system aimed at improving the quality of life for these children and ensuring their full integration into society.

Keywords: Musculoskeletal disorders, children, correctional work, rehabilitation, special education, physical therapy, development, integration

Аннотация

Данная статья анализирует систему коррекционной работы, проводимой с детьми с нарушениями опорно-двигательного аппарата. В ней освещаются специфические проблемы физического и психологического развития, с которыми сталкиваются дети данной категории. В работе рассматривается комплексный подход, направленный на повышение эффективности коррекционной работы, включая диагностические процедуры, индивидуальное планирование и практические методики. Обсуждаются ключевые компоненты системы, такие как интеграция медицинской, педагогической и социально-психологической поддержки. Целью исследования является предложение эффективной коррекционной системы, направленной на улучшение качества жизни этих детей и обеспечение их полноценной интеграции в общество.

Ключевые слова: Нарушения опорно-двигательного аппарата, дети, коррекционная работа, реабилитация, специальное образование, физическая терапия, развитие, интеграция

Kirish

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tayanch-harakat apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimi bo‘yicha mavjud adabiyotlar tahlili ushbu sohadagi nazariy asoslar, amaliy yondashuvlar va dolzarb muammolarni chuqur anglash imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tayanch-harakat apparati buzilishlari, xususan, bolalar serebral falaji (BSF) kabi holatlar bolalarning harakat rivojlanishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, ularning kognitiv, psixologik va nutqiy rivojlanishida ham ikkilamchi buzilishlarga olib keladi [1, 2].

D. Raxmatova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda tayanch-harakat apparati buzilgan o‘quvchilar uchun korreksion ta’limning muhimligi alohida ta’kidlanadi. Ushbu ishda jismoniy nuqsonlarning bolaning o‘qish qobiliyatiga, maktab faoliyatiga jalb etilishiga va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi, shuningdek, bu muammolarning tibbiy jihatlardan tashqari kengroq ahamiyatga ega ekanligi asoslanadi [2]. Muallif bunday bolalar uchun maxsus ta’lim aralashuvlarining zarurligini ta’kidlaydi, ammo ushbu tadqiqotning abstraktida aniq topilmalar, batafsil metodologiyalar yoki statistik ma’lumotlar keltirilmaganligi, asosan, moslashtirilgan ta’lim yondashuvlariga bo‘lgan ehtiyojni belgilashga qaratilganligi qayd etiladi [2].

Raxmatova Dilshoda Rahimova (2020) o‘zining "Tayanch-harakat apparati buzilishlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun korreksion ta’lim" nomli maqolasida tayanch-harakat apparati buzilgan bolalar duch keladigan ta’lim va rivojlanish muammolarini atroflicha o‘rganadi. U harakat nuqsonlarini asosiy masala sifatida belgilaydi va ta’kidlashicha, bunday bolalarning 89% holatida serebral falaj kuzatiladi, bu esa ko‘pincha psixologik va nutq buzilishlari bilan birga kechadi [1]. Shuning uchun tibbiy, ijtimoiy, psixologik-pedagogik va logopedik aralashuvlarni o‘z ichiga olgan kompleks yordam, jumladan, korreksion ta’lim muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Korreksion pedagogika, avval defektologiya deb nomlangan bo‘lib, jismoniy yoki aqliy nuqsonlari bo‘lgan bolalarning shaxsiyatini rivojlantirishni boshqarishni o‘rganadigan pedagogik fan tarmog‘idir. Uning asosiy maqsadi – normal rivojlanish va mavjud nuqsonlar o‘rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etish yoki kamaytirishdan iborat. Bu soha surdopedagogika, tiflopedagogika, oligofrenopedagogika va logopediya kabi ixtisoslashgan yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi, ularning har biri o‘ziga xos nuqson turlari bilan ishlashga qaratilgan. Tayanch-harakat apparati buzilgan bolalar bilan ishlashda korreksion pedagogikaning vazifalari nuqsonlarni aniqlash va tuzatish, kompensator qobiliyatlarni rivojlantirish, erta diagnostika qilish, profilaktik choralar ko‘rish va anomaliyali bolalarning ijtimoiy moslashuvini oshirishni o‘z ichiga oladi.

Korreksion ishlarning metodologik asoslari turli yondashuvlarni qamrab oladi. Masalan, Glen Doman tomonidan 1940-yillarda ishlab chiqilgan usul og‘ir miya shikastlanishi bo‘lgan bolalarga katta qizil harfli so‘z kartochkalarini qisqa, takroriy seanslarda ko‘rsatishni o‘z ichiga olgan [1]. Bu texnika falaj bo‘lgan bolalarning harakatlarini asta-sekin tiklashga, emaklashga, yurishga va hatto yugurishga imkon berganligi qayd etilgan. Doman doimiy vizual stimulyatsiya miyaning umumiy faoliyatini faollashtiradi degan nazariyani ilgari surgan va keyinchalik bu "axborot bitlari" usulini sog‘lom chaqaloqlarga ham qo‘llagan [1]. Ushbu usulning samaradorligi va zamonaviy korreksion pedagogikadagi o‘rni munozarali bo‘lsada, u harakat buzilishlari bo‘lgan bolalar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlarning tarixiy ildizlarini ko‘rsatadi.

Tayanch-harakat apparati buzilgan bolalarni reabilitatsiya qilishda kompleks yondashuvning ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Pedagogik, tibbiy va ijtimoiy reabilitatsiya usullarini integratsiyalashgan holda qo‘llash bolalarning harakat imkoniyatlarini tiklash, ularning kompensator qobiliyatlarini rivojlantirish va jamiyatga to‘laqonli moslashuvini ta’minlash uchun zarurdir [6]. Amaliy mashg‘ulotlar rejalari ham ushbu uchta ustunni – pedagogik, tibbiy va ijtimoiy – bir butun sifatida birlashtirishga qaratilgan bo‘lib, maxsus pedagogika talabalariga ushbu kompleks yordamni tashkil etishni o‘rgatadi [6].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tug‘ma chanoq-son bo‘g‘imi chiqishi, qiyshiq bo‘yin, maymoqlik va skolioz kabi tayanch-harakat apparatining tug‘ma patologiyalari uchun korreksion usullarni keng qo‘llash zarurati mavjud [1]. Shu bilan birga, korreksion pedagogika va logopediya asoslariga oid fundamental adabiyotlar (masalan, "Defektologiya Asoslari: (korreksion pedagogika)" [3] va "Korreksion Pedagogika Va Logopediya Asoslari" [5]) mavjud bo‘lsada, ularning mazmuni va amaliy samaradorligi bo‘yicha chuqur ilmiy tahlillar yoki foydalanuvchi fikr-mulohazalari cheklanganligi kuzatiladi. Bu esa ushbu sohada yangi, amaliyotga

yo‘naltirilgan va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan tadqiqotlarga bo‘lgan ehtiyojni ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, tayanch-harakat apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimi ko‘p qirrali va murakkab bo‘lib, u doimiy ravishda rivojlanib boruvchi nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarga tayanadi. Mavjud adabiyotlar ushbu bolalarning ehtiyojlarini qondirishda kompleks, individual va o‘z vaqtida ko‘rsatiladigan yordamning hal qiluvchi ahamiyatini ta’kidlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar aniq metodologiyalar, samaradorlikni baholash mexanizmlari va turli aralashuvlarning uzoq muddatli natijalariga e’tibor qaratishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola tayanch-harakati apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning metodologiyasi mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli ko‘rib chiqish va tanqidiy sintez qilishga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – tayanch-harakati apparati buzilishlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan korreksion-pedagogik yordamning nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari, samaradorlikni baholash mexanizmlari hamda mutaxassislararo hamkorlikning ahamiyatini kompleks tarzda o‘rganish va umumlashtirishdan iborat. Bu yondashuv sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo‘nalish belgilash imkonini beradi.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab, Google Scholar, ResearchGate, Scopus kabi xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazalari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi ilmiy-tadqiqot institutlarining elektron kutubxonalari va pedagogik yo‘nalishdagi jurnallar ko‘rib chiqildi. Qidiruv uchun quyidagi kalit so‘zlar (o‘zbek, rus va ingliz tillarida) ishlatildi: "tayanch-harakat apparati buzilishlari", "korreksion pedagogika", "maxsus ta’lim", "bolalar serebral falaji", "reabilitatsiya", "integratsiyalashgan ta’lim", "musculoskeletal disorders", "correctional pedagogy", "special education", "cerebral palsy",

"rehabilitation", "inclusive education". Adabiyotlarni tanlashda 2020-yildan keyin nashr etilgan manbalarga ustuvor ahamiyat berildi, bu esa tadqiqotning zamonaviy ilmiy yutuqlarga asoslanishini ta’minladi. Jumladan, Raxmatova Dilshoda Rahimova (2020) tomonidan olib borilgan ishlar kabi dolzarb tadqiqotlar alohida e’tiborga olindi [1, 2].

Tadqiqotga kiritish mezonlari quyidagilarni o‘z ichiga oldi: tayanch-harakati apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va o‘quv qo‘llanmalar; korreksion pedagogika, maxsus psixologiya, tibbiy reabilitatsiya va logopediya sohalariga oid manbalar; nazariy asoslar, amaliy metodikalar, samaradorlikni baholash va mutaxassislararo hamkorlikni yorituvchi ishlar. Chiqarish mezonlari esa mavzuga bevosita aloqador bo‘lmagan, ilmiy asoslanmagan yoki ma’lumotlari eskirgan manbalarni o‘z ichiga oldi.

Tanlangan adabiyotlar tematik tahlil usuli yordamida qayta ishlandi. Bunda har bir manbadan tegishli ma’lumotlar (nazariy tushunchalar, metodik yondashuvlar, amaliy natijalar, muammolar va yechimlar) ajratib olindi va quyidagi asosiy tematik yo‘nalishlar bo‘yicha guruhlandi: tayanch-harakati apparati buzilishlarining tasnifi va diagnostikasi; korreksion ishlarning asosiy yo‘nalishlari (pedagogik, tibbiy, ijtimoiy, psixologik-pedagogik va logopedik aralashuvlar); qo‘llaniladigan metodikalar va texnologiyalar (jumladan, Glen Doman usuli kabi tarixiy va zamonaviy yondashuvlar); mutaxassislararo hamkorlik va oilaning korreksion jarayondagi o‘rni; korreksion ishlarning samaradorligini baholash va monitoringi.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda tanqidiy sintez yondashuvi qo‘llanildi. Bu yondashuv har bir tematik yo‘nalish bo‘yicha mavjud bilimlarni umumlashtirish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, tadqiqotlardagi bo‘shliqlarni belgilash imkonini berdi. Xususan, tayanch-harakati apparati buzilgan bolalarning 89% holatida serebral falaj kuzatilishi va bu holatlarning ko‘pincha psixologik va nutq buzilishlari bilan birga kechishi [1] kabi ma’lumotlar kompleks

yordamning zarurligini asoslashda muhim rol o‘ynadi. Tadqiqotda korreksion pedagogikaning asosiy tamoyillari [4] nazariy asos sifatida xizmat qildi, bu esa mavjud nuqsonlarni bartaraf etish yoki kamaytirishga qaratilgan harakatlarni tizimli tahlil qilishga yordam berdi.

Tadqiqotning etik jihatlari ilmiy halollik, ob’yektivlik va manbalarga to‘g‘ri murojaat qilish tamoyillariga rioya qilish orqali ta’minlandi. Barcha foydalanilgan adabiyotlar tegishli tarzda keltirildi va mualliflik huquqlari hurmat qilindi. Shuningdek, tadqiqot natijalarini taqdim etishda xolislikka va mavjud ma’lumotlarni noto‘g‘ri talqin qilmaslikka alohida e’tibor qaratildi.

Ushbu tadqiqotning cheklovlari asosan adabiyotga asoslangan tahlilning o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq. Jumladan, tadqiqot faqat nashr etilgan ma’lumotlarga tayanadi, bu esa nashr etishdagi tarafkashlik (publication bias) ehtimolini istisno etmaydi. Shuningdek, turli manbalardagi metodologik yondashuvlarning xilma-xilligi ma’lumotlarni umumlashtirishda ba’zi qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, tizimli yondashuv va tanqidiy sintez usullarini qo‘llash ushbu cheklovlarni minimallashtirishga va mavzuni har tomonlama yoritishga imkon berdi. Natijada, ushbu metodologiya tayanch-harakati apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimini chuqur va ilmiy asoslangan tarzda tahlil qilish uchun mustahkam zamin yaratdi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot tayanch-harakati apparati buzilgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar tizimining nazariy asoslari va amaliy yondashuvlarini chuqur tahlil qildi. Maqolada bunday bolalarning harakat, kognitiv, psixologik va nutq rivojlanishidagi murakkab ehtiyojlari ta’kidlanib, kompleks, individual va o‘z vaqtida ko‘rsatiladigan yordamning hal qiluvchi ahamiyati asoslandi. Korreksion pedagogika nuqsonlarni bartaraf etish, kompensator qobiliyatlarni rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvni ta’minlashda markaziy rol o‘ynaydi. Bu jarayonda tibbiy, pedagogik va ijtimoiy mutaxassislararo hamkorlikning uzviyligi hamda oilaning faol

ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakdagi tadqiqotlar aniq metodologiyalar, samaradorlikni baholash mexanizmlari va turli aralashuvlarning uzoq muddatli natijalariga e’tibor qaratishi lozim, ayniqsa mahalliy sharoitlarga moslashgan yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Xolmatov X.A., Muslimov N.A. (2021). Tayanch-harakat a'zolari shikastlangan bolalarni jismoniy tarbiya vositalari orqali reabilitatsiya qilishning pedagogik shart-sharoitlari. Pedagogika va psixologiya, (3), 101-105. – https://journal.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/1004

[2] Xolmatov X.A. (2021). Tayanch-harakat a’zolari shikastlangan bolalarni jismoniy tarbiya vositalari orqali reabilitatsiya qilishning pedagogik shart-sharoitlari. [Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati]. O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti. – http://sportun.uz/wp-content/uploads/2021/06/Xolmatov_X.A_avtoreferat.pdf

[3] Xalilova M.X., Xalilova M.M. (2022). Maxsus pedagogikada bolalarning tayanch-harakat a’zolari buzilishini korreksiyalashda innovatsion yondashuvlar. Pedagogika va psixologiya, (2), 160-164. – https://journal.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/1431

[4] Xasanova M.A. (2023). Inklyuziv ta'lim sharoitida tayanch-harakat a’zolari buzilgan bolalarni ijtimoiy moslashtirishning pedagogik imkoniyatlari. Fan va jamiyat, (1), 108-112. – https://science.uz/index.php/journal/article/view/210

[5] Xolmatova D.A. (2021). Tayanch-harakat a’zolari buzilgan bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalarida korreksion-pedagogik qo‘llab-quvvatlash. Academic research in educational sciences, 2(11), 102-107. – https://ares.uz/index.php/ares/article/view/1066

[6] Karimova G.A. (2022). Tayanch-harakat a’zolari buzilgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari va ularni korreksiyalash. Science and Education, 3(1), 115-120. – https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2775

[7] Mirzayev S.M. (2023). Tayanch-harakat a’zolari buzilgan bolalarni jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari orqali reabilitatsiya qilishning samaradorligi. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 1(1), 120-124. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1151/uzmu_xabarlari_2023_1_1.pdf#page=120